

незалежний від Союзу з Євангельськими християнами-баптистами, виходити з общин Євангельських християн-баптистів, а також добиватися реєстрації церкви Християн євангельської віри в органах державної влади. Також було затверджено “Догмати Християн євангельської віри”, в яких зазначалось, що стосунки з радянськими державними і громадськими організаціями визначені як неможливі [2.-Ф.6463.-Оп.1.-Спр.18.-Арк.7-19].

У тому ж році майже всі керівники п’ятидесятників, які знаходились в Дніпропетровській області і організували нелегальний з’їзд, були заарештовані та посаджені до тюрм на строк від 5 до 15 років.

Після арешту керівників Християн євангельської віри старший пресвітер Євангельських християн-баптистів по Дніпропетровській області Мельников проводив активну роботу по поверненню п’ятидесятників, що вийшли з общин. І вже на початку 1949 р. він повідомив керівництво Євангельських християн-баптистів у Москві, що: “прийшло заспокоєння. Найзатятіші повернулися до общин, коли переконалися в тому, що арештовані “брати” не повернуться, а деяких ярих супротивників виключили з общин. І питання єдності зійшло зі сцени” [2.-Ф.6463.-Оп.1.-Спр.6.-Арк.44-68].

Але вже в 1949-1950 рр. у Дніпропетровську область була переселена значна кількість людей із Західної України, серед них чимало п’ятидесятників. Починався новий етап боротьби з боку Євангельських християн-баптистів за приєднання п’ятидесятників до Союзу Євангельських християн-баптистів.

Джерела та література

1. Братский вестник. – 1945. – №1.
2. Державний архів Дніпропетровської області.
3. Розенбаум Ю.А. Советское государство и церковь. – М., 1985.
4. Державний архів Львівської області.
5. Центральний Державний архів вищих органів державної влади і управління.

SUMMARY

The article considers the Protestant Movement in Dnipropetrovsk province in 1944-1950. Based on the sources, the main contradictions between pentecostalists and evangelical Christians-Baptists are revealed. Also the methods used by the heads of evangelical Christians-Baptists to make pentecostalists join them and the retaliation measures on the part of pentecostalists are shown.

Т.В. Грушова

ЗАХОДИ БОРОТЬБИ З ПРОТЕСТАНТСЬКИМИ КОНФЕСІЯМИ У 1970-ТІ РР. В УРСР ТА РЕАКЦІЯ НА НИХ З БОКУ ВІРУЮЧИХ

Політична ситуація в СРСР 70-х рр. остаточно продемонструвала утопічність ідеї побудови атеїстичного суспільства. Незважаючи на це, засобами масової інформації культивувався думка про справжню демократію, що панує лише у “соціалістичному таборі”. З цього часу стає більш жорсткою цензура, посилюються репресивні заходи до незгідних з режимом.

У зазначений період законодавча база країни удосконалюється низкою прийнятих постанов, які ще більше обмежили можливість існування релігійних товариств у радянській країні. Постановою ЦК КПРС і РМ СРСР від 23 лютого 1970 р. “Про заходи по посиленню боротьби з особами, які ухиляються від суспільно-корисної праці та ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя” починають користуватися при засудженні лідерів протестантських рухів (як відомо, частина з

них утримувалася на кошти релігійних громад). 16 липня 1971 р. приймається постанова ЦК КПРС “Про посилення атеїстичного виховання населення” (31 липня 1971 р. постанову з аналогічною назвою затверджує ЦК КПУ). Окрім проголошеної необхідності посилення роз’яснювальної індивідуальної роботи з віруючими, на місцях постанова сприймається як заклик до нового масштабного наступу на релігійні організації. Відсутність позитивних результатів роботи з протестантським підпіллям було однією з причин того, що ЦК КПУ приймає 9 жовтня 1973 р. постанову “Про заходи по посиленню боротьби з незареєстрованими релігійними сектами”.

На території УРСР у 1973 р. за офіційними даними діяли 2474 різних сектантських об’єднань, в яких налічувалось 140 тис. віруючих. 1252 громади діяли без реєстрації, в тому числі 540 груп п’ятидесятників – понад 14 тис. віруючих; прихильників Ради церков Євангельських християн-баптистів 165 груп – понад 6 тис. віруючих; біля 200 груп єговістів – понад 14 тис. віруючих, а також частина віруючих була послідовниками течії адвентистів-реформістів та ін. [1.-Ф.Р-1.-Оп.10.-Спр.1475.-Арк.73]. Для порівняння: у 1977 р. державні органи влади зафіксували 5793 зареєстровані релігійні об’єднання і 969 нелегальних сектантських громад і груп [1.-Ф. Р-1.-Оп.25.-Спр.1508.-Арк.13].

Для припинення функціонування релігійних груп, крім індивідуальної й роз’яснювальної роботи, у 70-і рр. органи влади продовжували застосовувати силовий тиск. Деяких керівників підпільних груп було піддано громадському осуду, а найбільш активних притягнуто до кримінальної відповідальності: у 1970 рр. – 62 керівники та активні учасники нелегальних релігійних сект, у 1971 – 60, у 1972 – 127 [1.-Ф. Р-1.-Оп.10.-Спр.1475.-Арк.74; Оп.25.-Спр.872.-Арк.26].

У 1974 р. правоохоронні органи України готували гучний відкритий судовий процес над секретарем Ради Церков СХБ Г.Вінсом. На його захист стала “Ініціативна група прав захисту людини в СРСР” і особисто академік А.Сахаров. Весною 1979 р. Г. Вінса було звільнено й відправлено за кордон серед інших політв’язнів в обмін на звільнення в США радянських розвідників [2.-С.156].

Для ізоляції радянських віруючих від світових релігійних рухів 24 квітня 1977 р. ЦК КПУ прийняв постанову “Про посилення боротьби із зарубіжною релігійною пропагандою”. Але намагання радянських віруючих встановити контакти між одновітряними з-за кордону не припинились.

Небезпеку для держави радянські органи бачили й у рості популярності протестантських радіопередач, що транслювалися з-за кордону (“Семья Каратаевых” (США), “Библийские лекции”, “Слово жизни – русской молодёжи” (США), “Эхо юности” (Канада) та передача релігійної інформації в завуальованій формі, коли, розв’язуючи психологічні й інші проблеми, робиться висновок про необхідність для людини повернення до Бога). Аналіз релігійних радіопередач радянськими дослідниками зводився до звинувачень закордонних протестантських центрів у антикомунізмі, “психологічній диверсії” та створенні міфів про “релігійну опозицію” соціалізму.

24 березня 1978 р. побачила світ постанова Політбюро ЦК КПУ “Про посилення боротьби з буржуазною, буржуазно-націоналістичною, сіоністською й релігійною пропагандою”. Виконуючи її, в 1979 р. Рада в справах релігій при Раді Міністрів УРСР та її уповноважені на місцях, зробили спробу посилити увагу до поліпшення патріотичного виховання службовців культу й надання через них позитивного впливу на членів зарубіжних релігійних делегацій, добиваючись зміни їх уявлень про радянську дійсність [1.-Ф. Р-1.-Оп.25.-Спр.1887.-Арк.67-68].

З кінця 70-х рр., аналізуючи ситуацію в сектантському середовищі, представники влади й дослідники сектантства все частіше застосовують термін

“релігійний екстремізм”. Це була спроба здійснення справжнього штурму, спрямованого на швидке знищення “релігійних забобонів”.

Жорсткі заходи керівництва країни щодо припинення діяльності релігійних організацій значно послабили протестантські секти, але не знищили їх. Органи влади роблять спробу поставити під контроль протестантів, використовуючи списочний облік. Але у полі зору уповноважених Ради потрапили не всі віруючі.

У той же час уповноважені Ради отримували інформацію про факти грубого адміністрування. Вони полягали в тому, що на місцях часто безпідставно накладалися штрафи на рядових віруючих за присутність їхніх дітей на молитовних зборах, на господарів будинків, де проводилися молитовні зібрання, дітей віруючих не брали на роботу або відраховували їх з навчальних закладів.

У 70-і рр. держава продовжує спостерігати за участю протестантів у громадському житті країни. Значно посилювався контроль за сектантськими групами й так звані профілактично-попереджувальні заходи під час виборів до Верховної й місцевих Рад депутатів трудящих. Відмова віруючих від участі в громадському житті країни викликала занепокоєння державних органів, які встановили, що 17 червня 1973 р. більше 1,6 тис. сектантів не брали участь у голосуванні до місцевих Рад депутатів [1.-Ф. Р-1.-Оп.10.-Спр.1475.-Арк.74]. У 1977 р. цей показник зменшився: 855 віруючих громадян різних віросповідань, головним чином, з нелегальних сект єговистів, п'ятидесятників і деяких інших релігійних напрямків і толків, не брали участі у виборах до місцевих Рад депутатів трудящих [3.-Ф. Р-2.-Оп.14.-Спр.1726.-Арк.10].

Наслідком систематичного релігійного впливу на молодь у деяких сектантських громадах на початку 70-х рр., як і раніше, стали випадки відмови частини молоді від служби в радянській армії (протягом 1970-73 рр. більше 100 віруючих різних культів, що мешкали на території Української РСР, відмовились від служби в радянській армії [1.-Ф. Р-1.-Оп.10.-Спр.1475.-Арк.74]. Ця тенденція зберігалася й у наступні роки.

Крім цього, місцевою владою фіксувалися випадки відмови виконання громадських обов'язків у релігійні свята за релігійними мотивами. Такі “порушення” радянського законодавства, як відмова від участі у виборах, заклики до молитви за “в'язнів совісті”, організоване навчання дітей релігії, відмова призовників із сектантських родин приймати військову присягу і брати до рук зброю за релігійними мотивами класифікувалися державними органами, як “особливо серйозні протизаконні прояви в сектантських об'єднаннях”. У провину сектантам також ставилося проведення обрядів, ходу та інших церемоній поза молитовними будинками з порушенням встановленого порядку, розповсюдження листів з “наклепами” на радянську дійсність, навчання дітей релігії, ухилення від реєстрації.

Спостерігаючи реакцію на проект нової Конституції (1977 р.) серед радянського населення, керівні органи відзначали, що деяка частина віруючих, особливо в західних областях, і, перш за все, нелегально діючі п'ятидесятники, єговисти, прибічники Ради церков ЄХБ та інші, як і раніше, продовжували протестувати проти комуністичного виховання молоді й атеїстичної пропаганди, вимагаючи додати до ст. 52 Головного Закону “не тільки вести атеїстичну, але й релігійну пропаганду” [3.-Ф. Р-2.-Оп.14.-Спр.1726.-Арк.18, 19, 21].

Проведенню додаткової роз'яснювальної роботи з віруючими сприяла також і аполітичність їх поглядів. Наприклад, така робота була проведена з п'ятидесятниками, баптистами, адвентистами-реформістами й Свідками Ієгови після того, як вони ухилилися від прямої відповіді на питання про відношення їх до китайської агресії проти В'єтнаму, посиляючись на те, що вони не втручаються у політику [1.-Ф. Р-1.-Оп.25.-Спр.1887.-Арк.40].

Відвертий наступ на релігійне життя суспільства з боку держави, перетворення релігійних громад на своєрідні резервації, відсутність реальної змоги для

відправлення культових потреб – все це породило зворотну реакцію віруючих. Різні релігійні рухи задля збереження віри в атеїстичній країні застосовували різні засоби: від прихованого протесту до відкритої конфронтації.

У п'ятидесятичному середовищі в 70-і рр. незадоволення активним процесом атеїзації населення проявилось у появі еміграційних настроїв, що прийняли організовану форму. Для захисту п'ятидесятників, які бажали емігрувати, в 1975 р. були створені “Ради по еміграції” в ряді релігійних громад Краснодарського краю та Далекого Сходу. Ця правозахисна організація остаточно оформилась у 1981 р., коли почав діяти Комітет представників п'ятидесятників, що домагалися виїзду з СРСР (комітет “Право на еміграцію”) [2.-С.161]. Емігрантські настрої українських п'ятидесятників прийняли широкі форми.

В Україні цей процес розпочався з квітня 1977 р., коли в ряді областей республіки серед частини віруючих п'ятидесятників було помічено вплив еміграційних настроїв. У цей час із заявами про виїзд до капіталістичних країн за релігійними мотивами звернулось: у Рівненській області – 93 родини (590 чол.), Тернопільській – 76 (276 чол.), Чернівецькій – 44 (226 чол.), Донецькій – 27 (130 чол.), Запорізькій – 21 (98 чол.), Волинській – 11 (30 чол.), а також по кілька сімей у Миколаївській, Херсонській, Закарпатській, Ворошиловградській, Харківській та інших областях – всього 324 родини (1562 чол., в тому числі більша половина з них діти шкільного й дошкільного віку) [1.-Ф. Р-1.-Оп.25.-Спр.1508.-Арк.4].

Безумовно, реакція з боку держави була негайною. За дорученням ЦК КПУ від 12 жовтня 1977 р. в прокуратурі УРСР 25 жовтня того ж року була проведена нарада за участю першого заступника прокурора республіки М.Т. Самаєва, заступника міністра внутрішніх справ І.Д. Гладуша, уповноваженого Ради в справах релігій при РМ УРСР К.З. Литвина, відповідальних працівників КДБ при РМ УРСР, МВС УРСР, прокуратури УРСР, на якій розглянули практичні заходи по посиленню роботи адміністративних органів по нейтралізації еміграційних настроїв серед віруючих. Органами КДБ проводилася робота по виявленню й попередженню діяльності осіб, що займаються розповсюдженням еміграційних настроїв, встановленням зв'язків із закордонними центрами й дисидентами. Але всі заходи по припиненню еміграційних настроїв віруючих були не результативними, від своїх намірів відмовилася меншість п'ятидесятників.

Радикальні заходи боротьби за збереження власного віровчення п'ятидесятниками вплинули на настрої споріднених релігійних течій. У 1979 р. в Чернівецькій області органами влади були виявлені емігрантські настрої серед представників громад СХБ, які в категоричній формі проголосили свої вимоги: якщо їм відмовлять у видачі віз на виїзд із СРСР, вони будуть вимагати виходу з радянського громадянства [1.-Ф. Р-1.-Оп.25.-Спр.1887.-Арк.32].

Таким чином, стратегічні напрямки релігійної політики радянського керівництва в 70-і рр. залишилися ті ж, що і в попередніх роках. Діяльність релігійних організацій поза законом, визначеним тоталітарною державою, збереження чисельності нелегальних груп, не спонукало московський уряд до зміни раніше обраного курсу, спрямованого на рішуче подолання релігійності населення. Для цього періоду продовжує бути характерним наступ на релігійні організації з боку державних установ, переслідування віруючих та спроби продемонструвати світовому товариству “благополуччя” релігійного питання в СРСР.

Джерела та література

1. Центральний Державний архів громадських об'єднань України
2. Бажан. О.Г. Опозиційний рух в Україні (друга половина 50-х – 80-і рр. XX ст.). Дис... канд. іст. наук. – К., 1996.
3. Центральний Державний архів вищих органів державної влади та управління України.

SUMMARY

State institutions' attack on protestant organizations, believers persecution and the attempts to demonstrate "well-being" of religion questions in the USSR to the world society is distinctive for 1970-80.

В.В. Марчук

ПОЛІТИКА ОБМЕЖЕНЬ ОСОБИСТИХ ПІДСОБНИХ ГОСПОДАРСТВ В КІНЦІ 50-Х – ПОЧАТКУ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Одним з найбільш динамічних і суперечливих періодів повоєнної радянської історії є кінець 50-х – перша половина 60-х років. Затухання "відлиги", зміни економічних орієнтирів, викриття одного і поступове формування іншого культу особи, політична криза і, нарешті, усунення Хрущова від влади – факти, які не знаходять однозначної оцінки і досі.

Серед факторів загострення соціально-економічної ситуації в цей період одне з визначальних місць займала неадекватна політика влади на селі. Чекаючи надто багато від рішень, прийнятих після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, які призвели до деякого покращення стану сільського господарства, вище партійне керівництво держави почало схилитись до необґрунтованих оцінок стану сільськогосподарського виробництва. Зокрема, це мало прояв в появі утопічних планів зростання аграрного виробництва, змаганні з США в виробництві сільськогосподарської продукції, планах будівництва комунізму за 20 років.

Ці фактори справляли безпосередній вплив на бачення владою подальших перспектив розвитку особистих підсобних господарств (далі – ОПГ). Формуються відверто утопічні плани в найближчий час їх ліквідувати і перейти до задоволення потреб сільського населення за рахунок усупільненого виробництва колгоспів і радгоспів. Втрата реалізму в оцінці шляхів і темпів розвитку сільського господарства в умовах зростання волюнтаристичних тенденцій у владній верхівці призвела до ескалації негативних оцінок особистих господарств (як гальмівного елементу розвитку громадського сектору), до бажання штучно прискорити процес їх зникнення за допомогою адміністративних методів.

Упродовж 1958-1964 років кроки по створенню економічних умов для поступового зменшення присадибного сектору, вдосконалення економічної мотивації праці колгоспників все більше витіснялись адміністративними методами, характерними для сталінських часів.

Деяке зменшення економічної ролі підсобних господарств, що мало місце в другій половині 50-х років внаслідок пожвавлення темпів зростання громадського виробництва було оцінено неадекватно і нереалістично. Партійно – радянське керівництво держави піддалося гіпнозу "самообману" [1.-С.82], переконуючи себе і інших в тому, що ОПГ швидко втрачають своє значення, поступаючись місцем громадському господарству [2]. Такі висновки ґрунтувались на досить однобокому аналізі економічної ситуації. В якості аргументу для згорання особистих господарств використовувались дані про товарне виробництво, зростання питомої ваги колгоспів і радгоспів в поставках продукції державі. Такі ж факти, як відомості про валову продукцію ОПГ, частку їх товарної продукції на колгоспних ринках, в більшості випадків ігнорувались.

М. Хрущов, інші представники вищого керівництва в приклад брали досвід кращих колгоспів Одеської, Кримської, ряду інших областей, де в зв'язку з швидким нарощуванням темпів виробництва колгоспники самі відмовились від присадибних